

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ОБІЗНАНОСТІ СТУДЕНТІВ ЩОДО ПИТАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Дана стаття присвячена обговоренню результатів анкетування студентів Чорноморського державного університету імені Петра Могили щодо стану їх обізнаності про визначення, мету, принципи сталого розвитку, основні програмні документи Стратегії сталого розвитку, деякі аспекти впровадження її в Україні і світі.

Ключові слова: анкетування, респондент, обізнаність студентів, сталий розвиток, принципи сталого розвитку, освіта для сталого розвитку, зміст освіти, Стратегія сталого розвитку.

Данная статья посвящена обсуждению результатов анкетирования студентов Черноморского государственного университета имени Петра Могилы в контексте состояния их осведомленности об определении, цели, принципах устойчивого развития, основных программных документах Стратегии устойчивого развития, некоторых аспектах внедрения ее в Украине и в мире.

Ключевые слова: анкетирование, респондент, осведомленность студентов, устойчивое развитие, принципы устойчивого развития, образование в интересах устойчивого развития, содержание образования, Стратегия устойчивого развития.

This article is devoted to the discussion of students questionnaire results of Petro Mohyla Black Sea State University in relation to the state of their knowledge about determination, purpose, principles of sustainable development, basic program papers of the Sustainable development strategy, some of it's introduction aspects, in Ukraine and in the world.

Key words: questionnaire, respondent, students' knowledge, sustainable development, sustainable development principles, education for sustainable development, maintenance of education, sustainable development Strategy.

На межі XX-XXI ст. світове співтовариство неодноразово підтвердило свій намір впроваджувати ідею сталого розвитку в життя. У цьому переконує як діяльність римського клубу, так і низка світових самітів глав держав (Ріо – 1992, Кіото – 1997, Йоганнесбург – 2002 тощо), що мали на меті стабілізувати тиск антропогенного фактора на біосферу, привернути увагу до того факту, що шкода, яку людина завдає природі внаслідок розвитку своєї неконтрольованої діяльності, може бути невідворотною катастрофою для всього людства.

У Йоганнесбурзькій декларації зі сталого розвитку визначено завдання: «Інтегрувати питання сталого розвитку в систему освіти на всіх її рівнях, для того щоб сприяти освіті як ключовому чиннику змін» (розділ X. «Засоби здійснення», п. 121). У

грудні 2002 року Генеральною Асамблеєю ООН одностайно була прийнята резолюція 57/254 «Про Декаду ООН з освіти для сталого розвитку». Рада ЮНЕСКО на 166 сесії в квітні 2003 року ратифікувала рішення про проведення «Десятиріччя освіти для сталого розвитку», починаючи з 1 січня 2005 року. На зустрічі представників міністерств освіти та охорони довкілля країн-членів Європейської економічної комісії ООН, що відбулася у м. Вільнюсі (Литовська Республіка), 18 березня 2005 року офіційно було проголошено відкриття Десятиріччя в Європі.

Отже, вже 4 роки в Європі діє Декада освіти для сталого розвитку. На жаль, на нашу думку, зусилля педагогів щодо впровадження ідеї сталого розвитку в практику освіти різних рівнів,

зокрема в Україні, не є досить ефективними. Це спонукає нас до розробки власної програми впровадження елементів освіти для сталого розвитку. Конкретно коло наших інтересів пов'язане з системою університетської підготовки екологів.

Для вивчення поточного стану питання щодо обізнаності студентів нашого університету стосовно теоретичних і практичних аспектів Стратегії сталого розвитку нами було проведено анкетування студентів різних курсів факультету еколого-медичних наук, а також в якості контрольних груп – студентів інших факультетів.

Отже, основна мета даної статті – обговорення результатів проведеного опитування студентів, формулювання висновків та рекомендацій стосовно покращення стану обізнаності майбутніх фахівців з різних галузей щодо стратегії сталого розвитку суспільства.

У зв'язку з цим, у межах даної роботи нами вважалося за необхідне розв'язання наступних завдань:

- Розкриття змісту питань запропонованої анкети;
- Висвітлення результатів опитування студентів у чисельних співвідношеннях (розподіл учасників анкетування за варіантами обраних відповідей у чисельному показнику та у відсотках від загальної кількості);
- Порівняння результатів анкетування студентів факультету еколого-медичних наук та студентів неекологічних спеціальностей.

Усього в дослідженні взяло участь близько трьохсот студентів.

Анкета містила питання, зміст яких дозволив виявити знання студентів щодо визначення, мети, принципів сталого розвитку, основних програмних документів даної стратегії, деяких аспектів впровадження її в Україні. Частково анкета була побудована у вигляді тестових питань, але містила й відкриті питання. Зокрема, студентам було запропоновано висловити власну думку стосовно їх розуміння того, яким має бути розвиток людської цивілізації, щоб його можна було вважати сталим. Опитані мали відповісти також на питання про роль громадськості та окремих членів суспільства на шляху до сталого розвитку. Для більшої наочності й можливості організації подібного дослідження з іншими цільовими групами студентської аудиторії зацікавленими особами наводимо повний перелік питань анкети:

1. Чи відомо Вам поняття «сталий розвиток суспільства»?
2. При вивченні дисциплін в університеті чи знайомилися Ви зі Стратегією сталого розвитку суспільства? Якщо так, то назвіть ці дисципліни.
3. Коли було сформульовано принцип сталого розвитку як основну стратегію взаємодії природи і суспільства?
4. Згідно з визначенням, сталий розвиток суспільства – це такий розвиток, що передбачає гармонійне поєднання наступних інтересів (оберіть з перелічених: екологічних, економічних, політичних, соціальних, особистих, національних тощо).

5. Що є провідним принципом Стратегії сталого розвитку людства?
6. Назвіть основний програмний документ зі сталого розвитку, прийнятий на міжнародному рівні, який розкриває напрями розвитку суспільства у майбутньому.
7. Які міжнародні документи стосуються впровадження Стратегії сталого розвитку на європейському рівні?
8. Які міжнародні документи стосуються впровадження Стратегії сталого розвитку на світовому рівні?
9. Чи відомо Вам, що в Україні створено мережу міст сталого розвитку?
10. Чи існує Місцевий план дій міста Миколаєва?
11. Чи відомо Вам, що зараз триває десятиріччя освіти для сталого розвитку?
12. Яка, на Вашу думку, найголовніша мета освіти для сталого розвитку?
13. Поясніть, будь ласка, якщо зможете, своїми словами, яким же має бути розвиток людської цивілізації, щоб його можна було вважати сталим (збалансованим)?
14. Як Ви вважаєте, реалізація Стратегії сталого розвитку людства – це сфера діяльності лише певних підприємств, установ, широких кіл громадськості тощо, чи, може, для даного процесу важливим є й участь пересічних громадян? Якщо так, то поясніть, що може для цього зробити окрема людина?

Результати проведеного анкетування дали змогу сформулювати наступні висновки. Практично всім опитаним студентам відомо поняття «сталий розвиток», проте 35 відсотків респондентів не можуть чітко дати визначення цього терміна. Особливо це стосується студентів перших курсів практично всіх факультетів. Серед дисциплін, у межах яких вивчалися різні аспекти Стратегії сталого розвитку, студенти назвали наступні: стратегії сталого розвитку, основи екології, біологія, екологічна політика, екологічна просвіта, сучасні екологічні проблеми, екологічна безпека, міжнародне співробітництво, соціологія, психологія, економіка підприємства, філософія тощо.

Більшість респондентів правильно зазначили, що згідно з визначенням, сталий розвиток суспільства передбачає гармонійне поєднання екологічних, економічних та соціальних інтересів. Проте, 28,3 % студентів приєднують сюди політичні інтереси, 16,6 % – етичні, 21 % – національні. 15 % студентів взагалі не знають правильної відповіді на це питання.

63 % опитаних вірно вважають, що провідним принципом Стратегії сталого розвитку є розвиток, за якого задоволення потреб теперішніх поколінь не має ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. 14 % студентів вважають таким принципом підтримання середовища людства в незміненому стані, що, зрозуміло, не може бути об'єктивною реальністю. На думку 12 % опитаних, в якості провідного принципу сталого розвитку суспільства слід

розглядати постійне економічне зростання та технічний прогрес.

Основним програмним документом зі сталого розвитку, прийнятим на міжнародному рівні, в якому розкриваються напрями діяльності людства на майбутнє, є Порядок денний на XXI століття. Про це відомо лише 24 % опитаних. Замість нього інші помилково називають такі документи, як Кіотський протокол, Конвенцію про охорону біологічного різноманіття, навіть Конвенцію про сталий розвиток цивілізації, таку, що взагалі не існує.

Що стосується інших документів, в яких розглядаються питання сталого розвитку на різних рівнях, а саме всесвітньому, європейському та місцевому, ситуація з обізнаністю студентів щодо їх змісту наступна. В цілому респонденти називають основні документи, що стосуються впровадження сталого розвитку на світовому рівні, проте з документами європейського рівня справа гірша. У відповідях студентів згадуються лише деякі з перелічених в тестовому питанні документи. До того ж більшість опитаних, а саме 70 %, підтвердили своє незнання їх змісту.

Про низький рівень поінформованості студентів про досвід впровадження Стратегії сталого розвитку в Україні свідчить той факт, що 63 % опитаних не знають про створену на національному рівні мережу міст сталого розвитку. Хоча слід відзначити, що 10 % осіб цим питанням

цікавилися й навіть можуть навести приклади міст, що входять до цієї мережі. На жаль, лише 5 % студентів вказали на те, що місто Миколаїв також є в цьому переліку. Лише 4 % респондентів знайомі з текстом такого документа, як Місцевий план дій м. Миколаєва. Зокрема, це стосується студентів V курсу факультету еколого-медичних наук, які вивчали дисципліну «Стратегії сталого розвитку», в програмі якої передбачено опрацювання даного документа.

Більшість студентів, а саме 58 % не знають про те, що зараз в світі триває десятиріччя освіти для сталого розвитку. Але ті респонденти, яким поняття «освіта для сталого розвитку» відоме, можуть й правильно визначити її головну мету, пов'язану із забезпеченням майбутніх фахівців з різних галузей знаннями, необхідними для підтримки сталого розвитку суспільства.

В розрізі проблеми, що нас цікавить, а саме впровадження освіти для сталого розвитку в системі університетської підготовки екологів, нам було важливо порівняти стан обізнаності щодо питань сталого розвитку саме студентів факультету еколого-медичних наук та студентів інших факультетів неекологічних спеціальностей. Для наочності представимо результати порівняння у вигляді розгорнутої таблиці, до якої увійшли хоча й не всі питання анкети, але найбільш суттєві, на нашу думку.

Таблиця

Порівняння результатів анкетування студентів-екологів та студентів неекологічних спеціальностей

Зміст питання та варіанти відповідей	Розподіл учасників анкетування за варіантами обраних відповідей			
	Студенти-екологи (всього 87 осіб)		Студенти неекологічних спеціальностей (всього 193 особи)	
	кількість студентів, які обрали вірний варіант відповіді	% від загальної кількості студентів	кількість студентів, які обрали вірний варіант відповіді	% від загальної кількості студентів
Чи відомо Вам поняття «сталий розвиток суспільства»?	65	74,7	61	31,6
Коли було сформульовано принцип сталого розвитку як основну стратегію взаємодії природи і суспільства?	15	17,24	25	12,95
Що є провідним принципом Стратегії сталого розвитку людства?	74	85,0	104	53,9
Назвіть основний програмний документ зі сталого розвитку, прийнятий на міжнародному рівні, який розкриває напрями розвитку суспільства на майбутнє	48	55,2	25	12,95
Чи відомо Вам, що в Україні створено мережу міст сталого розвитку? (в якості позитивних ми враховували тільки відповіді, в яких вірно наведено назви міст)	6	6,9	21	10,9
Чи існує Місцевий план дій міста Миколаєва? (враховувалися відповіді, в яких респондент не лише констатував наявність даного документа, а й підтверджував знання його змісту)	26 (22 з них – студенти V курсу)	29,8	13	6,7
Чи відомо Вам, що зараз триває десятиріччя освіти для сталого розвитку?	43	49,4	55	28,5
Яка, на Вашу думку, найголовніша мета освіти для сталого розвитку?	58	66,7	86	44,5

Як свідчать дані наведеної вище таблиці, в цілому ситуація з обізнаністю студентів щодо питань сталого розвитку у екологів дещо краща, ніж у студентів інших спеціальностей. Можливо, це можна пояснити тим, що напрямок їх фахової підготовки, а саме екологія, є однією з трьох сфер, поряд із соціальним фактором та економікою, гармонійне поєднання яких сприятиме впровадженню стратегії сталого розвитку в життя. Проте аналіз правильності та обґрунтованості відповідей студентів-екологів різних курсів засвідчив, що в основному лідирують магістранти. Адже в їх програмі підготовки є спеціальна дисципліна «Стратегії сталого розвитку», як уже зазначалося раніше. В даній статті ми не наводимо конкретних чисельних даних щодо результатів опитування по окремих курсах, але в розрізі нашого дослідження зазначаємо, що вони є вкрай необхідними при плануванні впровадження освіти для сталого розвитку в межах різних дисциплін бакалаврату. Знання про Стратегію сталого розвитку, механізми досягнення сталого характеру різних галузей господарювання мають формуватися поступово, починаючи з першого курсу, щоб можна було говорити про системність підготовки на основі категоріального апарату та наукової бази різних фахових дисциплін. У протилежному випадку, якщо знання про сталий розвиток суспільства та теоретичні і практичні аспекти його впровадження будуть формуватися здебільшого на V курсі (а попередні результати анкетування свідчать саме про це), то навряд чи можна буде говорити, що відбувається якісна підготовка фахівців-екологів, таких, що можуть у повній мірі в своїй професійній діяльності забезпечувати сталий характер відносин між людиною та природою.

Щодо думок студентів про те, яким має бути розвиток суспільства, щоб його можна було назвати сталим, можна відзначити, що мало хто з них дав більш-менш чітку, аргументовану відповідь. В основному студенти обмежувалися загальними фразами, переліченням деяких принципів сталого розвитку, або просто визначенням самого терміна. Можливо, таке не досить ясне розуміння цього питання є причиною, через яку більшість студентів не змогли визначити роль окремих громадян у процесі реалізації Стратегії сталого розвитку суспільства. Зазначали, що це сфера діяльності певних підприємств, установ, визнавали роль широких кіл громадськості, але значення окремих членів суспільства в цьому процесі студенти явно недооцінюють, або просто не уявляють.

Для прикладу наведемо по 2-3 найбільш яскраві відповіді на питання № 13 та № 14. Отже, на питання «Поясніть, будь ласка, якщо зможете, своїми словами, яким же має бути розвиток людської цивілізації, щоб його можна було вважати сталим (збалансованим)?» (питання № 13) студент-еколог II курсу відповів: «Щоб розвиток людської цивілізації можна було назвати сталим, він має гармоніювати з природою так, щоб

людина задовольняла свої потреби, не порушуючи природного балансу. Використовувати природні ресурси необхідно так, щоб і нашим нащадкам вистачило, і їх нащадкам також... Розвиток технологій має забезпечити безпеку навколишньому природному середовищу, а не його виснаження». В той же час студент IV курсу дав таку відповідь: «Сталим (збалансованим) розвиток людської цивілізації буде тоді, коли рішення будуть прийматися не лише на користь однієї особи чи корпорації (навіть людства в цілому), а будуть враховані всі наслідки прийняття цього рішення для біосфери. Обов'язково прийматимуться найбільш виважені та оптимальні рішення. Кожна людина повинна мати хоча б елементарні екологічні знання та культуру. Сталий розвиток – це шлях до ноосфери, а також стан, який В.І. Вернадський називав «сферою розуму»».

Студенти факультету комп'ютерних наук дають наступні відповіді: «Сталим розвиток людства буде лише тоді, коли наша спільнота почне зважати не тільки на свої потреби, а й враховувати право інших земних творінь на життя в умовах, що склалися для них історично. Коли нарешті люди припинять вважати себе найвищими істотами»; «Перш за все, треба мати стабільну політичну ситуацію в країні. А також заохочення щодо людської ініціативи стосовно розвитку цивілізації»; «Обмін знаннями з різними націями; не руйнувати світ війнами»; «Розвиток на рівні Стародавньої Греції».

На питання «Як Ви вважаєте, реалізація Стратегії сталого розвитку людства – це сфера діяльності лише певних підприємств, установ, широких кіл громадськості тощо, чи може для даного процесу важливим є й участь пересічних громадян? Якщо так, то поясніть, що може зробити для цього окрема людина» (питання № 14) студент-еколог III курсу відповів: «Реалізація Стратегії насправді повинна розпочатися із одного розумного вчинку кожної людини, який надалі може стати звичкою». Студенти-екологи V курсу вважають, що «Кожна окрема людина може почати зі своєї сім'ї – при вихованні дітей або при організації свого побуту»; «Для того, щоб щось змінити, людина має почати з себе. Необхідно усвідомити свою глобальну відповідальність перед природою, наступними поколіннями. Людина повинна мати високу екологічну культуру, робити певні внески у збереження природи та поліпшення навколишнього середовища: зменшити свій негативний вплив на природу (впровадження енергозощаджуючих технологій та створення техніки з найменшим впливом на навколишнє середовище), виховувати своїх дітей таким чином, щоб вони розуміли важливість збереження природи та її цілісності».

Студент III курсу факультету економічних наук пише: «Завжди треба починати з себе. Але я вважаю, що це неможливо. З огляду на український менталітет, Стратегія сталого

розвитку є утопічною ідеєю». В той же час третьокурсники факультету комп'ютерних наук вважають: «Внесок може зробити кожна людина. Для цього треба бути інтелігентною людиною та виховувати це у своїх дітях»; «Це проблема всіх і кожного. Окрема людина зможе зробити щось, починаючи зі свого сталого розвитку».

Досить ґрунтовно відповіли студенти II курсу факультету політичних наук. Наприклад, «Існує вислів: «Зміни спочатку себе, і світ навколо зміниться». Тож звичайно кожний по-своєму впливає на навколишнє середовище, оточення. Звичайно, це буде всього лише початок – маленький початок чогось великого. В першу чергу, кожен має робити це для себе, а звісно ніхто не бажає для себе поганого. Тож потрібно змінитися самому для подальшого розвитку людства»; «Для досягнення будь-якого міжнародного плану треба долучити якнайбільше громадян. Таке велими актуальне питання має бути на порядку денному і повинно стати принциповим для кожної людини, адже ми живемо на цій планеті і кожного дня отримуємо позитивний чи негативний екологічний вплив. Якщо кожен з нас почне боротьбу за виживання планети з себе (хоча б викидатиме за собою сміття або здаватиме його на утилізацію), ми збережемо повітря, воду та ґрунт чистими»; «Що може зробити окрема людина для сталого розвитку суспільства? Спочатку вона має змінити себе, зрозуміти, чи у вірному напрямку вона крокує; купила диплом чи чесно отримала за сумлінну працю? Взагалі люди повинні бути, як не банально це звучить, добрими і будувати свої стосунки на злагоді та взаємодопомозі. Якщо ми зможемо порозумітися між собою, ми зможемо товаришувати країнами, континентами. Зміни розвиток суспільства і зроби його сталим, а починати треба з себе!».

Загальне враження від проведеного анкетування дає підстави стверджувати, що, очевидно, в навчальному процесі студентів бажано набагато більше уваги приділяти вивченню різноманітних аспектів впровадження Стратегії сталого розвитку суспільства. Причому слід робити акценти не тільки на теоретичних питаннях, а й вивчати досвід її практичного впровадження на різних рівнях. Слід розширити перелік навчальних дисциплін, у програмах яких передбачити засвоєння студентами матеріалів, що стосуються забезпечення сталого розвитку тих сфер та напрямків діяльності, з якими в найбільшій мірі пов'язана їх майбутня професія.

Крім того, слід враховувати необхідність розвитку у студентів певних особистісних якостей. У цьому контексті освіта для сталого розвитку, насамперед, полягає у переорієнтації навчального процесу від простої передачі знань і навичок, необхідних для існування в сучасному суспільстві, до формування готовності діяти й жити в малопередбачуваному майбутньому світі, у швидко мінливих екологічних і соціально-економічних умовах. Якщо дотепер зміст освіти складався зі знань минулого й (у меншому ступені) сьогодення, то в наш час постають завдання надання освіти випереджального характеру, пошук такої моделі освіти, що могла б відповідати потребам не тільки сучасних, але й майбутніх поколінь. Стають необхідними вміння випускників брати участь у плануванні соціального розвитку території, передбаченні наслідків дій, що вживаються, у тому числі й можливих наслідках у сфері сталості природних екосистем. Відповідно, перед випереджальною освітою в інтересах сталого розвитку постають завдання забезпечити формування в молодого покоління нових форм мислення й поведінки в навколишньому середовищі, які припускають уміння прогнозувати й планувати, мислити творчо, критично й самокритично.

Уміння передбачення екологічних проблем, що зароджуються, завчасного їхнього попередження, дій у навколишньому середовищі на основі обережності – все це вимагає перебудови звичних уявлень людини про світ і про себе, зміни форм свого існування. А це неминуче приводить до ряду протиріч і внутрішніх психологічних конфліктів. Саме людський фактор, а не науково-технічні можливості суспільства, виступає сьогодні тією ланкою, що лімітує сталий розвиток. Пріоритетними стають завдання виховання. Актуальним стає виховання нових якостей особистості, нових психічних властивостей, цінностей, соціалізації свідомості особистості, а не глибокі наукові знання.

Якщо раніше людина мала справу з небезпеками, що реалізуються з високим ступенем імовірності й мають однозначні й обов'язкові наслідки, то сьогодні треба навчитися жити у світі ймовірностей, ризиків, непередбачуваності. Негативні наслідки подій наступають далеко не завжди, часто раптово, за несподіваним сценарієм. Психологічно до цього адаптуватися складно. Невипадково саме особистісний фактор сьогодні найчастіше стає причиною надзвичайних екологічних ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Введение в теорию устойчивого развития: Курс лекций. – М.: Ступени, 2002.
2. Заявление об образовании в интересах устойчивого развития, пятая Конференция министров «Окружающая среда для Европы». – Киев, 2003.
3. Концепція екологічної освіти України. – Київ, 2001.
4. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР). – М.: Прогресс, 1989. – 372 с.

5. Повестка дня на XXI век: Конференция ООН по окружающей среде и развитию в Рио-де-Жанейро. – Нью-Йорк: ООН, 1992.
6. Сталый розвиток суспільства: 25 запитань та відповідей. – Тлумачний посібник. – К.: Поліграф-експрес, 2001. – 28 с.
7. Сталый розвиток суспільства: роль освіти. Путівник / За ред. В. Підліснюк. – К.: СПД «Ковальчук», 2005. – 88 с.
8. Стратегия ЕЭК ООН в области образования в интересах устойчивого развития // Березень, 2005 р.

Рецензенти: Гришкова Р.О., д.пед.н., проф.;
Аристова Л.С., к.пед.н., в.о. ст. викладача.

© Лебідь С.Г., Непеїна Г.В., 2009

Дата надходження статті до редколегії: 25.11.2009 р.